

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПІВПРАЦІ РОДИНИ І ШКОЛИ У ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкрито оптимальну особистісно орієнтовану педагогічну технологію співпраці родини і школи у вихованні молодших школярів. Визначено умови її результативного функціонування й експериментально перевірено ефективність.

Проаналізовано взаємозв'язок системотворчих компонентів: мотиваційного, який передбачає спонукання педагогічних можливостей сім'ї на основі діагностики її виховної активності; змістового, що складає певну сукупність таких активних форм як «педагогічна школа» для батьків, батьківські збори, родинні виховні заходи, консультації; процесуального – відтворює новизну взаємовідношень школи і сім'ї сучасного школяра, який вбачається у здійсненні особистісно – орієнтованого спілкування в підсистемі «вчитель – учень – батьки».

Обґрунтовано необхідність цілісності та безперервності на основі синтезу, різноманітних видів співпраці вчителя з батьками упродовж усього періоду навчання дітей.

Ключові слова: особистісно орієнтована педагогічна технологія, співпраця, системотворчі компоненти, виховна активність, активні форми, цілісність, безперервність.

FEATURES OF PEDAGOGICAL CO-OPERATION OF FAMILIES AND SCHOOLS LEARNING MORE SCHOOLS

The article reveals the problem of the optimal personality oriented pedagogical technology of family and school cooperation in the process of primary school pupils educating.

The conditions of its effective functioning have been indicated and the efficiency has been checked experimentally.

The interrelation of the system-forming components has been analyzed: the motivational component, which foresees the motivation of the family pedagogical capabilities on the basis of the diagnosis of its educational activity; meaningful component, that is a certain set of such active forms as a "pedagogical school" for parents, a parents' meeting, family educational activities, consultations; procedural component that reflects the novelty of the relationship between a schoolchild's up-to-date school and his or her family which is considered to be in the implementation of personality-oriented communication in the subsystem "teacher-pupil-parents".

The necessity of the integrity and continuity, on the basis of synthesis of various types of cooperation between the teacher and the parents in the course of the whole period of school children's studying has been substantiated.

Key words: personality-oriented educational technology, collaboration, system forming components, educating activity, active forms, integrity, continuity.

Серед усіх геніальних винаходів людства одне з чільних місць посідає сім'я-родина, яка несе в собі невичерпну і ще не визначену в сучасній теорії та практиці соціально-педагогічну цінність єднання людей. Історично доведено: це

оберег не лише конкретної людини, а й держави, людства на землі. Саме вона є могутнім соціальним феноменом, який найтісніше об'єднує людей у родинне гніздо на основі шлюбних і кровних взаємозв'язків [3; 7; 8].

У сукупності соціальних чинників сім'ї належить одне з провідних місць у вихованні молодого покоління. Саме сім'я цілеспрямовано і систематично впливає на формування людини, прищеплює їй відповідні якості, передає накопичений досвід, знання і навички, вчить бачити риси характеру тих, хто поруч, розвиває естетичні смаки та фізичні здібності. Безсумнівно, що перший і глибокий вплив на людину справляє сім'я [11; 12]. Більше того, саме сім'я – найважливіший чинник формування світогляду, системи соціальних установок і життєвих планів дитини. Суспільні правила поведінки вперше усвідомлюються в сім'ї, культурні цінності суспільства впроваджуються через сім'ю; пізнання інших людей починається з сім'ї. Однак цей процес буде ефективним у тому разі, якщо система установок і ціннісних орієнтацій батьків відповідає соціально-моральним пріоритетам суспільства [11].

Не підлягає сумніву той безперечний факт, що найважливіша соціальна функція сім'ї – виховання і розвиток дітей, соціалізація молодого покоління. Виховний потенціал сім'ї включає в себе не тільки її можливості у сфері духовно-практичної діяльності батьків, спрямованої на формування у дітей відповідних якостей, але й ті, які закладає природне сімейне мікросередовище. Важко переоцінити значимість стилю життя сім'ї в цілому як основного джерела матеріальної та емоційної підтримки, психологічного захисту і засобу збереження та передачі національно-культурних, загальнолюдських цінностей прийдешнім поколінням. Отже, сім'ї належить одне з провідних місць у вихованні молодого покоління [11].

Виховний потенціал сім'ї та ефективність його реалізації обумовлені низкою соціальних, політичних, економічних, демографічних, психологічних чинників об'єктивного і суб'єктивного характеру. Загально визнано, що до найсуттєвіших з них відносяться:

- чинники макросередовища і ті зміни, які в ньому проходять;
- структура сім'ї (нукленарна або багатопоколінна; повна або неповна, багатодітна або малодітна);
- матеріальні умови життєдіяльності сім'ї (рівень прибутків, житлові умови, благоустрій побуту тощо);
- особистісні характеристики батьків (соціальний статус, рівень освіченості, загальна і психолого-педагогічна культура, орієнтації та установки на виховання й освіти дітей);
- психологічний клімат у сім'ї, система і характер взаємовідносин між її членами, їх загальна діяльність;
- допомога сім'ї з боку суспільства і держави в освіті і вихованні дітей, соціалізації молодого покоління.

Як переконливо доводить у своїх дослідженнях М. Стельмахович [10], сім'я в історії людства пройшла певні віхи розвитку. Що стосується сім'ї в Україні, то її передісторія теж пов'язана з функціонуванням групової, парної, а потім моногамної сімей. Коріння історії родини, власне української, сягає вглиб віків. Так, за М. Грушевським, форми сімейного союзу в Україні були досить виразними ще до утворення держави, в індоєвропейську епоху.

Варто відмітити, що в сучасних дослідженнях вітчизняних науковців поняття «родина» і «сім'я» вживаються як рядоположні.

Якщо акцентувати увагу на суто історичні, історикографічні, народознавчі аспекти, то слід зазначити: корені та історичні традиції української родини і сім'ї настільки переплетені, що, дійсно, дуже важко визначити чіткі межі їх відокремленого застосування. З огляду на фундаментальні дослідження [12], це зумовлено тим, що в Україні сім'ї у переважній більшості своїй були багаточисленними об'єднаннями людей на основі шлюбу і кровної спорідненості й іменувалися «родинами». Нові довідникові джерела визначають родину як «групу людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом; сім'я, посімейство, а сім'ю як «групу людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом; родина, сімейство, фамілія, посімейство» [6, с. 7]. Отже, названі поняття в українській ментальності є спорідненими.

У нових соціально-економічних умовах реформування освіти в Україні дедалі більшу роль відіграє сім'я-родина як своєрідний виховний центр формування особистості дитини, виховання її характеру, волі, емоційних почуттів, громадянського змушнення. Батьки, які є найпершими педагогами дитини, мають здійснювати виховання дитини, керуючись не лише емпіричними знаннями, а й знаннями сучасної педагогічної науки, психології та ін. І в цьому їм велику допомогу мають надавати вчителі, школа. Проте вчителі не завжди охоче йдуть на співробітництво з батьками. В умовах матеріальної скрути й соціальної малозахищеності частина педагогів немає ні бажання, ні можливостей проводити цю надзвичайно складну і важливу роботу, інша ж частина просто не вміє співпрацювати з батьками.

Дослідники [1; 2; 4; 13; 14] стверджують, що характерною рисою української системи виховання є єдність родинного та шкільного впливу на особистість з наданням переваги народним родинним виховним цінностям у багатогранному виховному процесі шкіл будь-яких типів.

І родина, і школа мають свої специфічні виховні можливості. Консолідуюча роль міцної родини є провідною для повноцінного виховання дітей, бо саме в ній на основі кровних зв'язків закладається фундамент вихованості.

У школі дитина отримує наукове обґрунтування всього того, що вона пізнає в родині. Ні батьки, ні школа одне без одного обійтися не можуть.

Обґрунтовуючи потребу наближення школи до родини, народу, К. Ушинський наголошував, що виховання, створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої нема в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях.

Питання спільної праці школи з батьками нині потребує перегляду та переоцінки. Немає сенсу продовжувати стару систему співпраці школи і сім'ї, яка в більшості випадків не задовольняла інтересів батьків. І основними недоліками її були вузькість вимог, з якими школа зверталася до батьків; відсутність науково-обґрунтованої системи педагогічної освіти батьків; порушення принципів наступності, нехтування віковими й індивідуальними особливостями дітей у роботі з батьками; недостатня спрацьованість організаційних форм роботи з ними тощо.

Враховуючи недостатньо теоретичну розробку вказаної проблеми і її практичне значення, ми поставили собі за мету розробити оптимальну

особистісно орієнтовану педагогічну технологію співпраці родини і школи у вихованні молодших школярів, визначити умови її результативного функціонування та експериментально перевірити ефективність.

Проблема гармонізації взаємовідносин сім'ї та педагогічного колективу школи у вихованні дітей, взаємодії цих виховних інститутів складна і багатоаспектна. Насамперед це стосується структури співпраці: розподілу обов'язків, ролей, завдань і функцій усіх учасників процесу, які впливають на процес, регулюючи його механізми та засоби здійснення контролю.

У загальному плані під взаємодією науковці (філософи, фахівці в галузі теорії управління) розуміють систему взаємно зумовлених дій, де кожна дія одного учасника процесу зумовлює відповідні дії іншого. У свою чергу особливості цих дій також впливають на зміну наступних дій. Створюються взаємно спряжені системи дій, між якими виникає причинова залежність, яким притаманний свій внутрішній розвиток. При цьому під діями розуміють звичайно висловлені учасниками взаємодії повідомлення, думки, судження, уявлення тощо, які приймаються іншим учасником як регулюючі. На їх основі виконуються конкретні дії з перетворення середовища, зміни відносин, позицій, установок, зміни засобів впливу тощо. Отже, можна сказати, що взаємодія – це обмін не лише інформацією, а й реальними діями, які здійснюються після прийняття рішень, узгоджених з усіма учасниками процесу.

Кінцевим результатом такого обміну має стати вироблення певної єдиної для всіх учасників системи загальних уявлень як основи для вироблення планів спільних дій. Слід зважати на те, що така система не встановлюється одразу, а виробляється у процесі узгоджених окремих думок, суджень, оцінок. Це важливо пам'ятати, адже при взаємодії учасники приходять до єдиної думки, до єдиного погляду і оцінки того чи іншого явища, а не просто констатують деяку схожість чогось загального.

Розробляючи педагогічну технологію керівництва процесом, який досліджувався, ми прогнозували продуктивність реально існуючих особливостей цього явища як педагогічної технології через створення спеціальних аналогів, у яких відтворюються принципи організації та функціонування цієї технології. Тому виникла необхідність створення універсальної технології, яка могла б об'єднати на основі синтезу різноманітні види співпраці вчителя з батьками упродовж всього періоду навчання дітей, що в сукупності з різноманітними додатковими інформаційними структурами сприяли б поступовому і систематичному нагромадженню необхідних для батьків знань, умінь і навичок організації успішного виховання дітей.

Системотворчим ядром нашої експериментальної роботи став взаємозв'язок таких її компонентів: *мотиваційного*, який передбачає спонукання педагогічних можливостей сім'ї на основі діагностики її виховної активності; *змістовного*, що складає певну сукупність таких активних форм як «педагогічна школа» для батьків, батьківські збори, родинні виховні заходи, консультації; *процесуального* – відтворює новизну взаємовідношень школи і сім'ї сучасного школяра, який вбачається нами в здійсненні особистісно-орієнтованого спілкування в підсистемі «вчитель – учень – батьки», а відмінними її ознаками – цілісність і безперервність педагогічного впливу протягом всього експериментального дослідження. Зупинимось на характеристиках кожного з вище вказаних компонентів.

Серед аспектів, які ми вивчали з метою визначення рівня виховної активності сім'ї учня, були: *загальні відомості про сім'ю* (тип і структура сім'ї, вік, освіта і професія батьків, національність і віросповідання членів сім'ї, побутові і санітарно-гігієнічні умови життя, матеріальна забезпеченість); *дані про сімейне виховання* (виховна активність батьків, суспільно-громадська спрямованість сімейного колективу, психологія сімейних стосунків, наявність «куточка» школяра, виконання школярем режиму дня, робота батьків над засвоєнням дитиною правил культури поведінки, організація сімейного дозвілля, широта духовних запитів, інтереси, вподобання і захоплення членів сім'ї, ставлення батьків до школи).

Вивчаючи сім'ї, ми намагалися якомога глибше вивчити і з'ясувати кожне питання. Наприклад, виховна активність сім'ї — це свідомий, систематичний і планомірний, узгоджений вплив батьків з метою формування відповідних якостей особистості.

Ця активність (Ш. Амонашвілі, М. Докукіна, П. Щербань, С. Цюра) вимірюється низкою показників, а саме:

- 1) розумінням цілей виховання; наявністю конкретних виховних завдань;
- 2) єдністю і узгодженістю вимог дорослих членів сім'ї до дитини, щоденним спілкуванням з дитиною;
- 3) цілковитою обізнаністю про життя дитини (сфера інтересів і запитів, престижні справи, особисте розуміння і ставлення до власних успіхів і невдач, стосунки з членами шкільного колективу, громадсько-корисна робота, друзі тощо);
- 4) стійкими зв'язками з класоводом, пошуками педагогічних рекомендацій, порад, що підвищують ефективність сімейного виховання, володіння психолого-педагогічними знаннями про виховання; участю у навчально-виховній роботі школи.

Проведене нами вивчення показало, що є чимало таких сімей, виховна активність яких характеризується перерахованими ознаками. Але є ще сім'ї, де побуває безсистемний вплив на дітей, сім'ї з низьким чи нестійким рівнем виховної активності. Знання рівня виховної активності кожної сім'ї (високий, середній, низький) дало можливість працювати з сім'ями індивідуально та диференційовано, приділяти особливу увагу і надавати необхідну допомогу сім'ям із низьким рівнем сформованості цієї якості.

Створюючи «педагогічну школу» для батьків, ми, насамперед, переслідували такі цілі:

- допомогти батькам осмислити державну й особистісну відповідальність за справу сімейного виховання дітей;
- забезпечити поетапне і безперервне нагромадження батьками системи знань, умінь і навичок, необхідних для успішного виховання дітей.

Експериментальна робота показала, що планування тематики «педагогічної школи» доцільно узгодити з запитами конкретного контингенту відвідувачів. З цією метою було проведено опитування батьків (анкетування, інтерв'ювання, тестування тощо), що дало можливість визначити педагогічно доцільний зміст і обсяг матеріалу занять, обрати ефективні форми і методи їх проведення.

Запропонована нами тематика «педагогічної школи» для батьків відзначалася гнучкістю, на певних етапах вносились корективи у відповідності з рівнем педагогічної освіченості батьків, бажаннями батьківської аудиторії, з

актуальними завданнями, які вирішувала школа на цьому етапі. Заняття «педагогічної школи» були розраховані на весь період навчання дитини у початковій школі і проводились у чітко визначений час (перший або останній четвер кожного неканікулярного місяця). У тематиці занять переважали питання педагогіки та психології сімейного виховання, соціальної педагогіки, включались важливі аспекти анатомії вікової фізіології шкільної гігієни, дитячої психології, етнопедагогіки як живого джерела, – яке здатне задовільнити прагнення батьків здобути знання з виховання дітей в українських сім'ях, перевірені досвідом багатьох поколінь.

Успішному проведенню занять з батьками сприяли виставки педагогічної літератури, дитячих малюнків і виробів, папки-пересувки, рукописні журнали «Сім'я і школа», перегляд кінофільмів і відеофільмів, концерти дитячої самодіяльності, виступи батьків з досвіду виховання дітей у сім'ї.

Тематика занять «педагогічної школи» була максимально наближена до тематики покласних батьківських зборів і родинних виховних заходів. Це давало можливість класоводам неодноразово повертатися до тієї самої теми, щоб на матеріалі життєдіяльності конкретного класного колективу навчати батьків необхідних методів, прийомів і засобів успішного виховання дітей в умовах сім'ї.

Таким чином педагогічно доцільний зміст і форми роботи «педагогічної школи» батьків обумовили її цілеспрямованість на виконання функцій зв'язуючої ланки розробленої нами експериментальної моделі.

Відомо, що батьківські збори – одна з традиційних, найбільш визнаних колективних форм співпраці вчителя з батьками молодших школярів. Однак досвід роботи й експериментальне дослідження показали, що їх тематика, зміст, форми та періодичність проведення потребують глибокого вивчення і вдосконалення.

Досвід роботи засвідчує, що планувати її потрібно так, щоб у свідомості батьків педагогічні знання і вміння були приведені в певну систему, і вони (ніби переходячи з учнями з класу в клас) засвоювали систематичний курс необхідних знань про виховання дітей в умовах сім'ї, і щоб батьківські збори стали для них уроками родинного виховання та були зборами не для батьків, а самих батьків.

Ефективність зборів значною мірою залежить від педагогічно доцільного, продуманого виступу вчителя перед батьками. У ньому класовод повинен емоційно, доступно і просто (з урахуванням рівнів педагогічної освіченості батьків класу) розкрити тему; теоретичні положення вміло проілюструвати прикладами з життя класного колективу, народної педагогіки, літературних джерел, досвіду роботи інших класів. У кінці доцільно підвести педагогічно обґрунтований підсумок і дати рекомендації. Добре запропонувати батькам список рекомендованої літератури з обраної теми, а час від часу – організувати спільно зі шкільною бібліотекою виставку рекомендованих книг, журналів, статей. Щоб збори пройшли результативно, їх треба готувати заздалегідь. Для цього класний керівник підбирає тематичні матеріали з Інтернету, статті з періодичних видань, педагогічні завдання, пропонує комусь поділитися досвідом сімейного виховання, готує необхідні виставки, анкети, пам'ятки, алгоритми тощо. Поточні оцінки, зошити з контрольних робіт та іншу необхідну інформацію про учня бажано покласти батькам на парту, за якою сидить їхня дитина. Окрім того, як показав експеримент, усі заняття з педагогічної просвіти вчитель і батьки повинні готувати та проводити разом, як однаково зацікавлені

союзники. Така співпраця допомагає формувати громадську думку батьківського колективу.

У ході експерименту ми прийшли до висновку, що потрібно урізноманітнювати форми проведення зборів (бесіди, диспути, практикуми, майстер-класи, семінари, усні журнали, круглі столи тощо), дотримуватись культури у спілкуванні з батьками, вести розмову тоном поради, разом шукати шляхи попередження помилок, і усунення недоліків. «Давайте порадимось...», «На мою думку, в цьому випадку варто поступити ось так...», «А ви як думаете?», «А що б ви порадили?» – подібний стиль спілкування викликає у батьків бажання бути активними учасниками процесу виховання, стимулює їх педагогічне мислення.

Вчасно і вдало проведені батьківські збори активізують батьків, сприяють усвідомленню особистісної відповідальності за наслідки виховання дітей і накопиченню необхідних знань, умінь і навичок з виховання дітей в умовах сім'ї.

Головною метою класних родинних виховних заходів було: активізувати батьків, із пасивних спостерігачів перетворити їх в учасників організації навчально-виховного процесу молодших школярів, виявити інтереси й уподобання кожної сім'ї з метою використання їх у виховній роботі з дітьми; організувати спільне дозвілля батьків і дітей; забезпечувати спадкоємність поколінь; відроджувати звичаї і традиції нашого народу; формувати класну родину.

Експериментальною роботою виявлено, що ефективність родинних виховних заходів значною мірою залежить від методичного уміння вчителя правильно їх підготувати і провести, а саме:

- вибрати тему і форму проведення виховного заходу;
- визначити мету;
- дібрати педагогічно доцільну систему підготовчої роботи;
- визначити дату та місце проведення;
- обладнати зал;
- визначити учасників заходу;
- розробити сценарій і реалізувати його.

Досвід переконує, що творчого підходу з боку вчителя потребує довготривала підготовка виховного заходу.

По-перше, вчитель повинен зацікавити, заінтригувати ідеєю проведення заходу членів класної родини (дітей, батьків, дідусів, бабусь та ін.), по-друге, добре і чітко продумати систему підготовчої роботи до заходів (пошукова робота, конкурси, цікаві зустрічі, екскурсії, читання тематичної літератури, перегляд і обговорення фільмів і діафільмів, підготовка номерів художньої самодіяльності, інсценізацій тощо), які сприяють наближенню віддаленої перспективи до перспективи радості завтрашнього дня і формуванню бажаних якостей підростаючої особистості.

Отже, дослідницькі дані дозволяють стверджувати, що «педагогічна школа» для батьків, батьківські збори, родинні виховні заходи виступають ефективною формою реалізації експериментальної системи співпраці вчителя з батьками молодшого шкільного віку. Уміле і творче їх використання сприяє розвитку потенційних виховних можливостей батьків різних рівнів педагогічної активності.

В основу процесуального компонента був покладений консультативний пункт із питань сімейного виховання як засіб підвищення педагогічної культури

батьків і надання їм оперативної допомоги залежно від рівня педагогічної освіченості кожного із них.

У процесі дослідження ми переконалися, що консультативно-рекомендаційна робота вчителя з батьками, що ґрунтується на спільному довір'ї та діагностиці характеру, причин і труднощів, які переживає учень у зв'язку з дотриманням норм і правил поведінки у взаєминах з однолітками, дорослими, є необхідною і корисною, тому що, розмовляючи віч-на-віч, можна сказати про найболючіше і найсокровеніше, поділитися тим, про що з тих або інших причин незручно говорити при всіх. У такій бесіді можна із багатьох варіантів вибрати той єдиний, який може найефективніше вплинути на конкретну дитину.

Окрім того, така форма співпраці з батьками передбачала вироблення педагогом певних рекомендацій щодо впливу на дітей в умовах сім'ї. Ефективних результатів, як ми переконалися в процесі експериментальної роботи, можна досягнути при добре продуманому плануванні консультативної роботи. Педагогічно доцільно тематику групових і індивідуальних консультацій тісно пов'язувати з тематикою «педагогічної школи» і батьківських зборів.

Індивідуальний або груповий характер занять консультативного пункту залежать від специфіки теми та від кількості зацікавлених нею батьків. Особливої уваги, на наш погляд потребують індивідуальні форми роботи з батьками всіх рівнів педагогічної активності. Індивідуальна бесіда педагога з батьками має бути розмовою двох зацікавлених сторін долею дитини з метою допомогти їй і захистити. Під час такої розмови на фоні загальних вікових особливостей дітей варто показати їхні індивідуальні, потенційні можливості, що виявив учитель під час спостережень, бесід із педагогами-предметниками, а також при вивченні результатів практичної діяльності своїх вихованців. Разом із тим, сучасний учитель не повинен замикатися в своїх педагогічних судженнях, ґрунтуючись лише на власному досвіді, а залучати до цієї роботи шкільних психологів, соціологів, педіатрів, інших необхідних спеціалістів.

Важливу роль, у плані нашого дослідження, мають також засоби наочності, пропаганди передового досвіду сімейного виховання та досягнення сучасної педагогічної науки.

Таким чином, педагогічно виправдана та вміла організація роботи консультпункту дала можливість індивідуалізувати і диференціювати роботу з батьками, а також сприяла більш ефективному впливу на формування педагогічно правильного мислення батьків всіх рівнів педагогічної освіченості у справі сімейного виховання дітей.

Необхідними та достатніми умовами реалізації інноваційної педагогічної технології взаємодії родини і школи в ім'я дитини є:

- добре знання умов родинного виховання;
- довір'я до виховних можливостей сім'ї-родини;
- збереження і примноження батьківського авторитету;
- своєчасна і конструктивна допомога родині у вихованні дитини;
- індивідуалізація і диференціація співпраці з родинами учнів у відповідності з рівневою характеристикою їх виховної активності.

Проведене дослідження дало змогу нам дійти висновку, що співпраця родини і школи у вихованні дітей є передумовою успішного функціонування особистісно орієнтованої технології виховання школярів, у якій передбачено єдність дій, спрямованих на здійснення всебічного виховання учнів, і виражається

в наступності, підтримці та закріпленні всього того, що стосується до проблем виховання школярів. Перспективу подальшого дослідження ми вбачаємо у вдосконаленні даної системи співпраці школи та родини у відповідності з реаліями сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества / Ш. А. Амонашвили. – К. : Освіта, 1991. – 111 с.
2. Концепція «Сім'я і родинне виховання» / Розробили В. Г. Постовий, П. М. Щербань, Т. Ф. Алексеєнко, О. М. Докукіна, Н. М. Стрельнікова // Рідна школа. – 1996. – № 11-12. – С. 15-20.
3. Корнієнко Софія. Родинне дозвілля у початкових класах. Навчально-методичний посібник / Софія Корнієнко, Сергій Корнієнко. – 2-е вид., перероблене і доповнене. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. – 160 с.
4. Корнієнко Сергій. Родина – провідна інституція виховання в українській ментальності / Сергій Корнієнко // Наукові записки ТДПУ. Серія : Педагогіка. – 2002. – № 5. – С. 118-122.
5. Корнієнко Софія. Батьківські збори у початкових класах: зміст та методика їх проведення: Навчально-методичний посібник / Софія Корнієнко, Ярослава Кодлюк. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. – 144 с.
6. Новий тлумачний словник Української мови: у 4-х т. / Укладачі: В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконт, 1998. – Т. 4. – 910 с.
7. Проект Закону України «Про Освіту» № 3491-д від 04.04.2016 року.
8. Родинно-сімейна енциклопедія. Авт. кол. В. М. Булагінін, Н. І. Белкіна та ін. / [за заг. ред. Ф. С. Арвата та ін.]. – К. : Богданна, 1996. – 438 с.
9. Сім'я і діти: Програма родинно-національного виховання та навчально-тематичний план педагогічної освіти батьків / Кол. авт. [за заг. ред. В. Г. Постового]. – К. : ІЗМН, 1997. – 56 с.
10. Стельмахович М. Г. Українці про сім'ю і родинне виховання / М. Г. Стельмахович // Дошкільне виховання. – 1992. – № 12. – С. 6-7.
11. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв.: У 5-и т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 5. – С. 410-414.
12. Українське народознавство: навч. посібник / за ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Корчіва. – Львів : Фенікс 1994. – 608 с.
13. Формування педагогічної культури батьків у сучасних умовах: Науково-методичний збірник / Відп. ред. В. Г. Пустовий. – К. : ІЗМН, 1998. – 80 с.
14. Цюра С. Нові моделі соціального партнерства школи і сім'ї: приватна школа в Україні / С. Цюра // Збірник Наукових праць «Педагогічна освіта: теорія і практика». Вип. 11. – Видавець ПП Зволейко Д. Г. – 2012. – С. 107-112.

kornienko_sergej@mail.ru

Рецензент: д. пед. н., проф. Сейко Н. А.